

A kultusz fenségétől a karnevál parodisztikus játékáig

BÍRÓ-BALOGH TAMÁSSAL ÉS NYÁRY KRISZTIÁNNAL
MARGÓCSY ISTVÁN BESZÉLGETETT

MARGÓCSY ISTVÁN: Kedves Barátaim, irodalmi kultuszokról, az irodalom társadalmi használatáról, irodalom és közönség viszonyáról fogunk most beszélgetni. Mindenki előtt ismeretes, hogy Magyarországon a költészetnek milyen nagyon erős, kultikus tisztelete él, rendületlenül, annak dacára, hogy állandóan elhangzik a panasz, miszerint az olvasóközönség nem olvas verseket. Ez egyrészt relatíve, de csak relatíve, igaz is, másrészt azonban semmiben nem rombolja a költészet kultikus tiszteletét, gondoljunk csak olyan erős példákra, mint mikor 1990-ben az új Parlament fölállt, a szabad választások után, s első aktusaként verset olvastak a Parlamentben, Sinkovits Imre szavalt Petőfit, és csak utána következett az eskütétel és a ceremónia lebonyolítása; vagy hasonlóképpen a labdarúgó Puskás Ferenc halálának alkalmából is több gyászoló óda született. Vagy teljességgel más példát említve, a hajléktalanok lapja is költészettel van tele. Ezt csak azért mondom, hogy a költészet megbecsültsége, az elvi megbecsült-

ség folyamatosan és megszakítatlanul él a magyar társadalomban annak dacára, hogy nagyon széleskörű olvasottsággal a ma születő költészet különösebben nem dicsekedhet. Ugyanakkor borzasztó érdekes az is, hogy a szélesebb irodalmi olvasóközönségben milyen élesen él az érdeklődés a jelentős, vagy jelentősnek tekintett, vagy a hagyomány szerint jelentőssé vált írók, költők személyisége, figurája iránt. Tehát rendkívül erős a költők iránti életrajzi érdeklődés, a költők magánéletének valamilyen módon dominanciája tapasztalható ebben az érdeklődésben, nemegyszer a költők életműve olvasásának a rovására, jóllehet abszolút nem zárom ki, hogy egy ilyen életrajzi érdeklődés elindíthat egy olvasási stratégiát is. Ez különösen azért érdekes, mert a nagy irodalmi kultuszok mindig a szakralitás szférájában szeretik elhelyezni a költőket, gondoljunk csak arra, micsoda istenítések zajlottak a nagy magyar költők, elsősorban Petőfi, Ady, majd József Attila körül. Ugyanakkor az érdeklődés roppant erős a magánéleti szféra iránt is.

A költőknek a társadalmi tevékenysége, társadalomba való beilleszkedése iránt is. Azt gondolom, hogy erről beszélgesünk filológusként, irodalomtörténész-ként, kitűnő ismeretterjesztő és egyben érdeklődést gerjesztő könyvek szerzőjeként. Mit gondoltok ezekről a problémákról, a saját szemszövegekből?

NYÁRY KRISZTIÁN: Szerintem a költők életével kapcsolatos kíváncsiság nem feltétlenül azonos a kultusszal. Vagy nem mindig ugyanabból gyökerezik. Muszáj egy irodalmon kívüli fogalmat ideemelnem: ez a márkaépítés. A kultusznak mindig van hatalmi aspektusa, a márkaépítésnek pedig legritkább esetben. A kultusz esetében mindig létezik egy szervezet, amelyiknek szüksége van a kultuszra ahhoz, hogy önmaga hatalmi rendszerét ki tudja építeni. Ez lehet intézményes struktúra, egy picike tanszéktől egy nagy tudományos intézetten keresztül egy országos méretű konglomerátumig bármi. Állhat mögötte politikai közösség vagy gazdasági érdekcsoport, de mindig a hatalom megragadásáról és megtartásáról szól. A márkaépítés ezzel szemben inkább olyan jellemzőknek a tudatos kiemelése, amelyek segítségével a narratíva elbeszélője valamilyen jellegzetes képet akar rögzíteni, és elsősorban a fogyasztóval, az olvasóval kommunikál, neki akar gondolati sémákat kínálni. A kultuszra ez csak részben igaz, ott inkább a struktúrán belüliek – pl. az irodalom szakmai nyilvánossága vagy az iskolai intézményrend-

szet képviselői – felé irányul a kommunikáció is. És ezért van az, hogy a kultikus költői személyiségek meg a magánéleti mozaikokból összerakott költői márkák nem minden esetben hasonlítanak egymásra. Vagy ugyanannak az életrajznak két különböző oldalát mutatják be. Tehát az a szobor-Petőfi, akinek egyik keze az égbe mutat, a másik keze a kardján, az a Petőfi Társaság és más hatalmi szervezetek által generált kultikus narratíva megtestesülése, az a Petőfi, akit meg március tizenötödikén délelőtt látunk a barátaival a Dohány utcai lakásában, meg aki káromkodik, szerelmes vagy éppen talicskán tolatja magát a főutcán, az meg egy másik rendszerben jelenik meg, másfajta ikonikus képként. És ez a kettő néha nagyon távol van egymástól, néha pedig akár szabálytalanul, de összeáll valamivé.

M. I.: *Igen, de nem gondolod, hogy létezik olyan, hogy igazából csak a kultikus figurák magánéleti mozzanatai az igazán érdekesek? Petőfi nagyon jó példa erre nézvést, mert az igaz, hogy a Petőfi-kultusz képzetköre és a Petőfi-életrajz tulajdonképpen nem kompatibilisek egymással, ugyanakkor a Petőfi-életrajz nem jött volna létre ilyen módon a Petőfi-kultusz nélkül. És ezért kérdezem tőled éppen, hogy mit gondolsz, miért éppen az írók, költők, művészek magánélete iránt érdeklődik olyan nagyon a közönség, míg mondjuk, elképzelhető, hogy a régebbi korokban más magánéleti érdekességek is*

fölkínálhatók vagy fölkutathatók lennének, de ha nincsen garanciája, hogy ez egy érdekes, híres, nyilvánosság előtt szereplő figura lett volna, akkor lehetséges, hogy a közönség közömbös marad.

NY. K.: Hát nyilván a költő szerepe a magyar kultúrtörténetben az utolsó kétszáz évben – leszámítva a legutóbbi néhány évtizedet nagyjából a rendszerváltástól – eléggé szigorúan determinálja ezt. A költőknek és általában az irodalmi intézményrendszer szereplőinek a közéleti tevékenysége egészen egyszerűen elvárás volt, és ennek alapján ítélték meg őket a reformkortól a huszadik század végéig. Nem az irodalmi, esztétikai, hanem a közéleti vagy politikai jelentőségük miatt váltak különösen jó alanyaivá a kultuszépítésnek. Ez az írói életrajzok sajátja: amikor festők életéről írtam, akkor ilyen típusú kultusz nyomaival nem nagyon találkoztam, kivéve talán Munkácsyt, de az is inkább egy tudatos, és nagyon professzionális márkaépítés eredménye. De egyébként a festők élete nem hogy nem kultusz tárgya, de jórészt ismeretlen terület. El lehet mesélni Ady Endrének egy magánéleti sztoriját úgy, hogy nem kell elmondani, ki volt Ady Endre. De Rippl-Rónai Józseffel ezt már nem lehet megcsinálni, mert nem ismerjük az életét. A nevét ismerjük jól, meg egy-két képet. És ez azért van így, mert ehhez a közösségképviseltre bázisozó kultuszépítéshez a festőkre nem volt szükség, vagy nem használták őket.

Egyébként ez nálunk unikum, mert mondjuk Franciaországban vagy akár Olaszországban éppenséggel a festők élete szerepelhet a kultuszépítés alapanyagaként. Nálunk meg ez kiesett. Ennek sokféle oka van. De az biztos, hogy az irodalomban a kultuszépítés váteszfigurákat gyártott a szerzőkből, ezért lehet lobogónk Petőfi, a kiváló kortárs festő Barabás Miklós viszont nem.

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: Én két íróhoz nézök föl arra példának, hogy a magánéletnek a kilengései vagy jól reprezentálhatósága mennyire rányomja a bélyegét az értelmezésre, illetve az olvasottságra. Tavaly is, meg idén is Tömörkény-évforduló volt, tavaly a születésének, idén a halálának. Kiváló alkotónak kiváló életművéről van szó, Kosztolányi Dezső azt írta róla, hogy európai szintű írónk volt. Valóban európai rangú, hiszen mestere a kisformának, ami egy sajátos ízzel, egy sajátos világgal párosulva mind a mai napig újdonságot nyújthat az olvasónak. Csakhogy Tömörkénynek nagyon nyugodt magánélete volt. Egyszer nősült, a feleségével élte le az életét, volt munkahelye, bejárt a múzeumba, dolgozott, és emellett írt. Ez gyakorlatilag egy kispolgári élet, nem nagyon lehet rajta fogást találni. És mert a magánélete nem annyira érdekes a közölszó számára, nem is olvassák Tömörkényt. Még ezzel sem kerül képbe. Csak a legszűkebb földjén, Szegeden van mikrokultusza, most próbálnak ezen kicsit majd

tágítani. Valójában Tömörkény elvesztette az olvasóit. Nem szólnak róla ismeretterjesztő művek, jellemző, hogy az utolsó róla készült monográfia is legalább hatvanéves, Kispéter Andrásé. A másik példa az ugyancsak szegedi illetőségű Móra Ferenc. Móra Ferenc rossz költő volt, de nagyon jó regényíró, remek újságíró, és emellett – Tömörkény halála után – ő volt a Városi Múzeum igazgatója. Ő volt az első Magyarországon, aki teljesen tudatosan építette a médiában róla szóló képet. Nagyon szeretett szerepelni. Mint „sztárrégész” elég sok anyagban szerepelt, sok riportot készítettek róla, mikor merre ástott és mit talált. Karinthy Frigyesnek van egy tárcája, amely arról szól, hogy utazik a villamoson és a mellette ülő nő újságot olvas, és Karinthy, belesve a hölgy válla fölé a lapba, azt látja ott, hogy megfilmesítik Móra Ferenc ásitásait. Mekkora szenzáció, hogy Szegeden itt van ez a régész-író, akinek már az ásitása is médiahír, és ezen Karinthy elgondolkozik. De nézi tovább a lapot, és előbb-utóbb rájön, hogy rosszul olvasta, mert valójában az a cikk címe, hogy megfilmesítik Móra Ferenc ásitásait. És ebben ez a lényeg, hogy megvolt a lehetőség a félreértelmezésre, mert azt mutatja, hogy akkor Móra Ferenc tényleg akkora sztár volt, akiről elképzelhető, hogy még az ásitásaiból is film készülhet. És a Móra-műveket ma szintén nem olvassák, nincs irántuk érdeklődés. Nemrég volt egy ki-

csi, amit jól lehetett reklámozni, mert csámcsognivalót találtak a magánéletében. Móra Ferencnek volt egy utolsó, nagy szerelme, aki nem a felesége volt, Kalmár Ilona. És akkor most, a Móra-évfordulóra, kiadták a hozzá írott szerelmes verseket, és ez megint ráirányította kicsit a fényt. De a szerelmes költőre. Ami az életmű egy periférikus része, és ettől még mindig nem lett jobb költő. Olvassuk inkább az *Aranykoporsót* vagy olvassuk a többi regényt, a *Négy apának egy leányát*. De hát ezek most nem annyira eladhatók, mint a gyöngébb, de szerelmes versek.

Ny. K.: Valóban sok esetben így van, hogy egy nehezen megragadható, mondjuk így, unalmas életű irodalmi figurával nehezebb mit kezdeni, de azért van ellenpélda, mert Tóth Árpád-kultusz mégiscsak volt. Persze az is kellett, hogy fiatalon meghaljon, de mondjuk, Benedek Eleknek Erdélyben a mai napig óriási kultusza van, és övé a legnyugodtabb magánélet, ami csak lehetséges. Tehát van ellenpélda is, de biztos, hogy könnyebb kultuszt építeni, ha kellőképpen izgalmas egy költő élete, vagy inkább megfelel bizonyos elvárásoknak. Ha létezne valamilyen pontrendszer, hogy kinek lehet kultuszt építeni, akkor legyen szegény, haljon meg korán, néha éhezzen – ezekért plusz pont jár. Szenvedéstörténet, ahogy a szentek életénél. Ezért van az, ha néhan gazdag, akkor pontlevonás jár. Soha gazdag ember a magyar iroda-

lomban kultusz tárgyává válni, és így íróként igazán ismertté válni nem tudott. Nem ugyanazon a mércén mérődik meg mondjuk Bánffy Miklós vagy Kemény János, mint egy hasonló tehetségű, de megfelelően szegény író, ugyanabban az időszakban.

B-B. T.: Szeretném én azt megnézni, hogy Tóth Árpád hol fog szerepelni az irodalmi ranglistán körülbelül tíz év múlva. Mert azt veszem észre, hogy az ő irodalmi értéke is egyre csökken. Lehet, hogy pont emiatt, hogy nehezen lehet népszerűsíteni a Tóth Árpád-i életet és költészetet. De amikor én tanultam az irodalmat, még fixen a Nyugat első generációjának az élvonalába sorolták. Most úgy veszem észre, ez már nem így van. És ugyanígy csökken Juhász Gyula költészetének értéke is. Mintha a vidéki költők kezdenének kiszorulni.

M. I.: Ez szerintem nem elsősorban a vidékiséggel függ össze. Hanem azzal, hogy a hatvanas években, amikor már enyhébben építették föl a szocialista irodalom kánonát, akkor a Nyugattól Tóth Árpádot és Juhász Gyulát messze túlpreferálták, hisz tizenkilencben mind a ketten szerepet vállaltak, műveikkel is képviselték magukat. És emiatt Babits és Kosztolányi nem volt érettségi tananyag, de Tóth Árpád és Juhász Gyula igen. És nyilván ennek a hatása volt az, hogy pár nemzedék úgy nőtt fel, hogy ők első osztályú Nyugatosok, aztán egy idő után ez kikopott. Itt volt egy erős politikai túlpreferencia.

S éppen erre kérdeznék most rá, hogy ugye a kánonépítésben vagy a kultuszépítésben, teljesen igazad van Krisztián, mindig nagyon erős politikai és hatalmi kérdések játszanak szerepet. Másrészt azonban, mindig belejátszik a márkaépítésnek nevezett mozzanat is, ha tetszik, a közönségigényekhez való hozzáigazítás mozzanata. Hogy látjátok ezt a kérdést? Hogy működik az irodalom társadalmi használatát illetően, hiszen egyrészt mindig ott van a nagyon erőteljes, kultikus mozzanat, másrészt pedig ott van, akár szeretjük, akár nem, nekem semmi kifogásom ellene, a piaci mozzanat. A piaci mozzanat, aminek ugye, akár akarjuk, akár nem, az első két nagy magyar képviselője olyan kultikus figura volt, mint Petőfi és Jókai. Ők megcsinálták az irodalmi piacról való élésnek abban az időben radikális, új gesztusát. Hogy látjátok ezt akár a későbbiekben, különböző történelmi korszakokban, vagy akár a mai közönségigényeket illetően?

Ny. K.: Szerintem akkor van baj, ha „neve, ha van, csak áruvédjegy, mint akármely mosóporé”. De egyébként, ha áruvédjegyként is működik, akkor az hasznos az irodalom egész közössége számára. Hiszen a szerzői név olyan azonosítási pontot kínál az irodalmi szöveg olvasójának, ami az értelmezést és az esztétikai értékelést is nagyban segíti. Ha ugyanazon szerzői márkanév alatt már olvastam jót, vannak jó tapasztalataim, akkor nagyobb eséllyel nyúlok utána később is. Egyébként kisebb jelentőséggel, de ugyanilyen orientáló márkanév egy

kiadó vagy folyóirat neve is. Persze egy jó vers akkor is jó vers, hogy ha semmit sem tudunk a szerzőjéről, vagy nincs ott a neve. De az biztos, hogy ahhoz, hogy a közönségéhez eljusson, erre irgalmatlanul nagy szükség van. És az, hogy ehhez a névhez aztán milyen márkaérték, vagy akár kultikus mozzanatok társulnak, az már koronként is változhat. De hogy ez alapvető azonosítási pont, az biztos. Egészen odáig, hogy ha ugyanazt a verset egy másik szerzői márkanévvel jelölöm, akkor másként értelmeződik. És szerintem ennek van jelentősége. Rendhagyó irodalomórákon szoktam ezzel bosszantani a gimnazistákat, hogy rossz versekre jó vagy jónak tekintett költő nevét írom fel, vagy jó költők rossz verseit más néven adom át, s így sokkal nagyobb bátorsággal kritizálják. Biztos, hogy ez az értelmezést is befolyásolja. És ha az eladhatóságban is van szerepe, márpedig van, akkor az egész irodalom intézményrendszere szempontjából fontos. Mindig fontos kiadói dilemma, hogy amikor megjelenik egy elsőkötetes költő verse, akkor mi legyen a címlapon. Az ő neve legyen nagybetűkkel, a kiadóé vagy egy sorozatba illeszkedjen. Ezek alapvetően marketing megfontolások, de mindegyik mögött az áll, hogyan jut el a közönségéhez. Akkor van baj, ha már a harmadik kötete is megjelenik, és még mindig nem a neve van nagybetűkkel rajta. Ebbe érdemes majd belemennünk, hogy ez koronként hogyan változott.

M. I.: *Nagyon jó példa, amit mondasz. Engem rettenetesen meglepett amikor, jó pár évvel ezelőtt volt, először vettem kezembe Petőfinek az 1847-es összes költeményeit, a nagyon nagy betűvel írott név mellett még a Sándor sincsen fölírva, csak annyi, hogy Petőfi Összes költeményei. Ennyire márkavédjegy volt már, hogy bizonyos értelemben az életrajzíságot is már fölülírta az irodalmi neve.*

B-B. T.: Későbbi példát említenék, ami viszont nagyon tudatosan csalóka. Amikor Karinthy Ferencnek megjelent az első könyve, a *Don Juan éjszakája*, akkor a gerincre csak azt nyomtatták, hogy Karinthy. Így, csak a vezetéknev. Mert a nem sokkal korábban meghalt apa nevének és személyének még akkora kultusza volt, hogy így jobban el lehetett adni a hasonló nevű fiának a könyvét is. Ez is probléma a kultusznál, hogy az azonos nevet viselő utód megváltoztassa-e a nevét. Van példa arra, hogy az utód élni akar az apa nevének kultuszával. Karinthy Ferenc így döntött, nem változtatott nevet. Meg is szenvedett miatta később. Jékelyék, Áprilyék változtattak.

Másik példám az, amikor a személyes kultusz rátelepszik az értelmezésre. 1923-ban megjelent egy Ady-vers *Az Est* című lap karácsonyi számában, tehát egy nagyon nagy figyelmet kapó helyen. Fotómásolatot is közöltek a kéziratról, és melléírták a narratívát, hogy hogyan maradt fent a vers. Ez egy korai darab, Ady 1900

környékén írta, és Nagyváradon maradt fön, meglapulva és elfeledve egy szerkesztőségi íróasztalnak a fiókjában. Örületes irodalmi szenzáció lett a vers előkerüléséből, Ady halála után négy évvel. És akkor a legnagyobb Ady-szakértő, Földessy Gyula, Babits és Móricz is erősen kiálltak a vers hitelessége mellett, hogy milyen fantasztikus ez a zárványszerű vers, mert már megmutatja azokat az Ady-sajátosságokat, amelyek csak később fognak majd az életműben fölbukkanni, de amiket Ady valamiért elfelejtett egy időre, és pár évig még Ábrányi Emiles verseket írt. Volt nagy médiaszenzáció, Az Est rengeteg példányban jelent meg, a karácsonyi szám még többen, és akkor egyszer csak jött egy Kosztolányi Dezső nevű úriember, aki azt mondta, csupán a költői intuícióra alapozva, hogy ezt a verset nem Ady Endre írta. Fotómásolat ide, fotómásolat oda, neki van egy olyan érzése, hogy ezt Juhász Gyula írta. És akkor elindult rögtön a táviratozás, hogy keressék meg Juhász Gyulát, aki pedig vallja be, hogy miért írt Ady-verset, már hogyan tényleg ő írta. És akkor kiderült, hogy valóban Juhász írta a verset, de semmiféle parodizáló hajlam nem volt benne, csak egyszerűen akart egy stílusimitációt csinálni, amiben megmutatta, hogy ő is tud írni Ady-verset, és utánozta Ady kézírását és utánozta Ady aláírását. De csak egy vicc volt, a Duk-duk affér utáni időben, és valahogy ottfeljtődött ez az álvers a

nagyváradai szerkesztőségben. Ahonnan másfél évtizeddel később előkerült. De még ezután, tehát Juhász mindent bizonyító, részletekbe menő vallomása után sem hitte el Földessy Gyula és Hatvany Lajos, hogy nem Ady a szerző. Annyira ragaszkodtak saját kultikus képükhöz. Tehát hiába volt a beismerő vallomás, hiába voltak a stilisztikai vizsgálatok, hiába lett tény Juhász szerzősége, ők továbbra is Ady-versként beszéltek a műről. Sőt van olyan külföldi kiadás, ahol Ady válogatott költeményei között ez is helyet kapott – természetesen Ady verseként.

M. I.: *Ez nagyon jó történet, de még vizsztatérnek a kultusz és a piac összefüggéseire. Az 1850-es években több magyar írónál, a legjelentősebb közülük Kemény Zsigmond, föltalálható az a panasz, hogy a magyar irodalmat rengetegen támogatják, rengetegen megvásárolják, ám nem olvassák el. Úgy mondja ezt Kemény, hogy bizonyos értelemben nemzeti adózásnak tekintik, hogy az irodalmat támogassák azáltal, hogy megveszik az írók, költők könyveit, de nem olvassák, tehát nem teszik esztétikai vizsgálat vagy élvezet tárgyává. Bizonyos fokig ezért volt az, hogy mondjuk Gyulaiék nagyon erőteljesen támadták Jókai Mórt, mert ő viszont olyan könyveket írt, amiket a közönség el is olvasott. Na, most ugye itt ez roppant éles, teoretikus kérdés, hogy mit kezd a közönség a könyvekkel, hogyan s miként használja őket? Ennek a nemzeti szempontból való adózásnak egy, a het-*

venes-nyolcvanas években történt példáját említem még, amikor megjelent nagy szenzációként az Erdély háromkötetes története Magyarországon, nekem több rokonom megvette és nem olvasta el. Föltette a polcra, hogy kvázi, az Erdéllyel szembeni hűségét demonstrálja. De esze ágában nem volt, hogy beleolvasson ebbe a történeti műbe. Na, most itt ez a kérdés, hogy mire használják tulajdonképpen, és hogyan használják a közösségben a különböző típusú irodalmakat, és itt milyen összefüggéseket láttok ti?

Ny. K.: Szerintem van egy nagyon jó mérőszám, ez pedig a versesköte-teknek a példányszáma, ami – mióta ezt mérjük – a tizenkilencedik század eleje óta lényegében szinte konstans. Vannak bizonyos kitüntetett korszakok, ilyen elsősorban az aczéli kultúrpolitika második fele, amikor mesterséges eszközökkel, gazdaságpolitikai, kultúrpolitikai eszközökkel leszorították a könyvek árát, és tényleg minden lakótelepi lakásban ott volt a *Szép versek* a polcon. De ez egy kitüntetett időszak, amire nagyon sokan, mint elvárt alapnormára tekintenek vissza nosztalgiából, miközben ez tényleg kivétel. Valójában szinte ugyanolyan példányszámban fogytak Aranyinak, Vörösmartynak aztán később Vajdának és a huszadik századiaknak Pilinszkyig bezárólag a verseskötetei, 300-1500 példányban. Ugyanazért a példányszámért panaszkodtak mindig. Mert a verseskötetet már valószínűleg az veszi meg, aki tényleges fogyasztója. A verseskötet

mindig a csúcstermék. De mindig megvoltak az egyéb csatornák – ami bizonyos értelemben a verseskötetig vezető út –, ahol megjelentek versek, és ilyenkor megvásárolta olyan is, aki nem feltétlenül fogyasztója az irodalomnak. Gondoljunk a különböző almanachokra, a hétfégi versmelléletekre, díszkiadásokra. Egy vidéki városban a helyi folyóiratot bizonyos státus fölött illett megvenni. Ugye ezek tűntek el tulajdonképpen, itt van igazából nagy változás, és nem a könyvkiadásban, az nagyjából ugyanúgy működik, mint régen. Az odavezető csatornák tűntek el, most is egy folyóiratnak, a 2000-nek az utólagos pótlását végezzük éppen. Persze nemzeti adózásra kitalált könyvtípusok mindig is léteztek, aranyozott betűkkel mindenféle összesek, amiket illett megvenni. De az illettben nem mindig a hazafias felbuzdulás volt benne, hanem az aktuális konvenció is, vagyis egy intézményrendszer működése. Például elvonatozott a könyvügynök Szentesre, megszállt a Petőfi Szállóban, ott volt egy hétig, és aki a városban fontos ember volt, annak meg kellett vennie Endrődi Sándortól Ábrányi Emilig azt az aranybetűs sorozatot, mert hát annak ott kellett lenni a polcon. Ezt valóban nem nagyon olvasták. De ma is léteznek ehhez hasonló, parodisztikusan nosztalgikus felbuzdulások a mindenféle állam által finanszírozott könyvsorozatokban, amelyeknek még a kiállítása is olyan, hogy alkalmatlanok

legyenek az olvasásra. Az lehet a cél ma is, hogy ott legyenek a polcokon, kánont formáljanak, de ahogy én ezt látom, nem igazán jutnak el a lakásokig. Leginkább hivatalokban, iskolaigazgatók, államtól függő cég- és intézményvezetők irodáiban látom ezeket: muszáj megvenni, de nem viszi haza senki, az ott reprezentál valamit. De maga a verseskötet, amit a közbeszédben annak gondolunk, vagy mi hárman verseskötetként tételezünk, az valószínűleg eljut a fogyasztójához.

B-B. T.: Eljut a fogyasztójához, ugyanakkor nem biztos, hogy a fogyasztója el is olvassa. Régebbi, huszadik század eleji könyvekkel foglalkozva, és azon belül is elsősorban dedikált példányokkal, amelyekből elég sok van, akár teljes hagyatékok is, mondjuk a Petőfi Irodalmi Múzeumban, antikváriumokban, online piactereken, és persze eredeti helyükön, magánkönyvtárakban is, meg lehet figyelni, hogy a fogyasztó nem azonos az olvasóval. Mert ezeken a régi könyveken szó szerint lehet látni, ha olvasták őket, mert régebben a könyveket fel kellett vágni az íveknél. Ha pedig nem olvasták, akkor felvágatlanul maradt. Ez nagyon jó fokmérője a könyvek olvasottságának. Volt a kezemben olyan dedikált, számozott Radnóti-kötet, amelyet tulajdonosa csak az illusztrációknál vágott föl. Tehát a vevő megkereste a képeket, megnézegette őket, de a verseket már nem olvasta el, mert ki

a fene kíváncsi egy ismeretlen, huszonegy éves költőnek az első verseskötetére. Ha pedig rendelkezésünkre állnak, mert esetleg fönnmaradtak a korabeli könyvterjesztéssel és a korabeli könyvkiadással kapcsolatos anyagok, akkor név szerint ismerjük a könyvek fogyasztóit és így potenciális olvasóit. Mert hiszen a tizenkilencedik században is, és a huszadik század első felében is általánosan elterjedt volt, hogy előjegyzési íveket adtak ki a könyvekre, tehát az olvasók előfinanszírozták a majdani kötetet, az előjegyzések révén ők finanszírozták a nyomdaköltséget, és utána megkapták a példányt. Nagyon jellemzőnek tartom egyébként korunkra, hogy ez kezd visszatérni. Inkább a kisebb kiadóknál, de volt már rá példa nagy kiadónál is, hogy a könyv csak úgy jelenhetett meg, ha az olvasók állják a kiadással járó költségeket. Ugyanakkor persze a kötetnek rögtön meglesznek a vevői, az olvasókörük, így a terjesztéssel már nem kell bajlódni. Kis példányszámú könyvek esetében ez működhet is. De ahonnan elindultam: ha ideális esetben megmaradtak az előjegyzési ívek, és ideális esetben azok alapján vissza tudjuk keresni magukat a példányokat, akkor meg lehet mondani a konkrét adatot, hogy kik voltak azok az olvasók, akik kultúrafinanszírozási céllal vették meg a könyvet, és kik voltak azok, akiket valóban érdekelt. Aki olvassa, az föl-vágja az íveket, aki meg nem olvassa,

az csak a polcra vágja föl a könyvet a többi mellé. De egyáltalán nem kell, sőt nem szabad lenézni vagy megvetni a nem olvasó vevőt sem, mert az ő előjegyzése nélkül nem jelenhetne meg a könyv. József Attila vagy Radnóti esetében tudható az előjegyzési ívekből vagy a dedikált példányok sorozatából, hogy elég sok nem olvasó vevőjük volt – ugyanakkor ők, az ő pénzük tette lehetővé, hogy mások, így akár az utókor is, olvashassák a műveket. És lehet tudni azt is, hogy ezek a költők nem adtak el olyan sok példányt a könyveikből, mint azt a mai költészeti rangjuk sugallná.

Ny. K.: De ilyen is van ma, és ez is inkább a márkaépítéssel függ össze, nem annyira a kultusszal. Például a hallgató Marno János gyönyörű verseskötete kevés példányban fogy el, miközben olyan költőket, akik valamilyen módon saját maguk is építik az irodalmi nyilvánosságban a képüket, vagy az önreprezentációjukra fordítanak energiákat, nagyobb példányszámban veszik. Ez független az esztétikai értéktől, minden esetben kiváló költőkről beszélek. Ennek szerepe van a fogyásban, de ez így volt Petőfinél is. Mert Petőfi háromezer példányban fogyott el akkor, amikor Vörösmarty ötszázban. De ő ezért, hát beszéltünk róla, elképesztő dolgokra volt képes, igazi marketingprofí volt. Ahogy tárgyalt a kiadókkal, azt tanítani kéne ma is. És ugyanez igaz Jókaira vagy Adyra is. Az a Petőfi-kép meg az az Ady-kép,

ami később a kultusznak is a része lett, az nem kis részben az, amit ők maguk otthon – kis túlzással a konyhaasztalnál – kitaláltak, hogy milyen képet akarok magamról mutatni. És nekik bizonyos értelemben sikerült, egészen odáig, mint Adynál, hogy melyik profiljukat mutassák a fényképen. Erre borzasztó sok energiát szánt Ady, meg Petőfi is a maga módján. Azok, akiknél ez így nem működik, vagy azért mert ők nem akarják, vagy nem tudják, hogyan kell csinálni, azoknak valóban sokkal nehezebb. Olyan is van, bár ritkábban, hogy valakit utólag fedeznek föl, de abban ugyanolyan márkaépítés van: ő a méltatlanul elfeledett író vagy költő, akit most megtaláltunk. Ez történt Csáthtal például. Egyszer már elfelejtettük, és akkor előjött a *Napló*, meg elkezdődött az a munka, amit a mai napig Szajbély Mihályék csinálnak Szegeden, és mindenki egyszer csak elkezdte a szakdolgozatát Csáthból írni, és – legalábbis egyetemi körökben – valami hihetetlen kultusz épült, ami előzőleg nem volt, és ez bizonyos értelemben most is kitart. Ebből a szempontból vannak egyébként most is előnyösebb helyzetben az írók, mint mondjuk a festők. Mert az íróknál maga a műalkotás nem feltétlenül kötődik egyetlen fizikai testhez. Tehát ha egyszer egy festőt elfelejtettek és elvesztek a képei, az már elveszett örökre. Ha valaki kinyomtatta egyszer a verseit, regényét vagy folyóiratban megjelent

és elfelejtettük, van rá esély, hogy újra felfedezzék. Talán ez is kapcsolódik ahhoz, amiről az elején beszélünk, hogy a betűnek a nem testhez kötöttsége segít abban, hogy különböző korokban különböző kultuszok könnyebben tapadhassanak hozzá.

B-B. T.: Jó, hogy mondtad Csáth Gézát, mert az ő olvasottságtörténete az egyik legjobb példa. Ugye Csáthot sokáig nem olvasták, ennek megvannak az okai. Aztán pedig nagyon elkezdték olvasni. És pont a naplók miatt. Na de miért? Mert a napló nagyon személyes dolog, neki pedig eléggé vad élete volt ahhoz, hogy ez a közönség számára is érdekes legyen. Csáth Géza hiába lett volna kiváló író, szent meggyőződés, hogy ha annak idején nem adják ki 1989-ben nagy kapkodva, filológiai ellenőrzés nélkül az első naplókötetet, akkor ma nem ismerjük Csáthot. Mert mi van ebben? Írásról, művészetről alig van szó, de azt sokszor és szépen leírja, hogy hányszor lőtte be magát és hány koitusza volt egy este, és abból pedig mennyi volt sikeres és mennyi nem. Ez pedig nagyon jó beszédtema. És akkor a jobb gimnáziumokban meg az egyetemeken tényleg mindenki arról beszélt, hogy hú, olvastad, hogy Csáth hányszor dugott. Valójában ez terelte rá a figyelmet, az irodalmi figyelmet is.

M. I.: *Meg hát hozzájárult maga a halála is, a gyilkossága, hogy öngyilkos lett, s persze, hogy drogos volt. Nyilván volt va-*

lami olyasmi közmegegyezés közvetlenül Csáth halála után, hogy ezt a szenvedélyes és rémes életet nem illett fölleplezni. És emiatt a novellái besimultak a többi, század eleji novellista művei közé, és ott, akkor, nem emelkedtek ki. Amikor kiderült az életrajzi szenzáció, publikus lett, akkor különös figyelem vette körül a szerzőt, beleolvastunk a novellákba, hogy ad absurdum közelebről megismerjük azt a szörnyűséget, amit az életéből tudtunk meg. Ez borzasztó érdekes fordulat volt, de a botrányos életrajzi szenzáció nélkül nemigen következett volna be.

Ny. K.: Kicsit így van most Móriczzal egyébként, ahogy jönnek ki a naplók. Nem ismerem a statisztikát, de nem csodálkoznék, ha sokkal több szakdolgozat született volna azóta. Amikor én voltam egyetemista, akkor mindenki Kosztolányiból írt, akkor éppen Kosztolányi-korszak volt. Most a Móricz-naplók adtak óriási lendületet a Móricz-olvasásnak meg az értelmezésnek. Kíváncsi vagyok persze, hogy mit olvasnak tőle. Biztos, hogy ennek a fajta, megismerhetővé és újraértelmezhetővé vált magánéletnek van hatása az olvasandó művek kiválasztására, kanonizációjára is. De itt is van egy érdekes párhuzam a festészettel, amire korábban nem gondoltam. Hogy ott sokkal inkább befolyásolják a piaci viszonyok az értelmezést és a kánont. Ott a végén valakinek meg kell vásárolni a műalkotást. Nagyon hasonló történet Csáth Gézáé és Czigány Dezsőé. Utóbbi is kiirtotta a családját, és

többszörös gyilkos volt. Kieslbach Tamással beszélgettem erről, aki azt mondta, hogy ha most köztudomásúvá válik, ami eddig a művészet-történet „titka” volt, hogy Czigány Dezső sorozatgyilkos volt, akkor nem fogják megvenni a képeit. Én meg mondtam neki, hogy hát Csáth is milyen népszerűvé vált, és mennyivel többen olvasták vagy vásároltak legalábbis a műveit. Erre azt mondta, hogy van egy nagyon fontos különbség, képet birtokolni teljesen más, és nem biztos, hogy akarok a nappalimba egy olyan festményt, amiből képletesen szólva csöpög a vér, míg a könyvespolcon az ilyen életmű elfér a többi közt.

M. I.: *Az utóbbi egy-két évtized igazán érdekes kultikus jelenségeiről kérdeznék. Az egyik ugye, ez a rettenetes Petőfi-újratemetés. Egy negyedszázada megy a tudománynak és egy csekély számú hívekkel, de nagy publicitással rendelkező szektának a harca. Ami ugye abba torkollott, hogy Petőfit a hivatalosság valaminő megkerülésével, de a hivatalosság szemhunyása mellett a Kerepesi temetőben csak-csak eltemették egy pár ezres gyászoló tömegnek a kíséretében. Ezek roppant érdekes dolgok, hogy miközben Petőfinek az iskolai popularitása nem túl magas, ilyen értelemben ez a hagyományos kultusz mégis megmaradt. Vagy a másik két ilyen kultikus jelenség ebben az utóbbi két évtizedben, az erdélyi irodalom két nagy figurájának, Nyíró Józsefnek és Wass Albertnek a példája.*

Nyíró esetében megfejelve azzal a tragikomikus, groteszk játékkal, hogy egy szatyorban visszük a hamvakat, azután hazahozzuk, és azóta se tudjuk, hogy hol vannak, ami a fura kultusznak szinte tökéletes befejezése. Vagy itt van hát a Wass Albert-kultusz, amiben ismét borzasztó érdekesen keverednek a kultikus meg a piaci mozzanatok, hiszen azt gondolom, hogy azért a Wass Albertnél nagyobb piaci szenzáció nemigen volt az utóbbi években. Könyvkiadói piaci szenzáció. Mit gondoltok ezeknek az újabb, és mindhárom esetben nagyon furcsa kanyarokat vevő kultikus jelenségeknek a fölbukkanásáról, elenyészéséről, jelentőségéről vagy jelentéktelenségéről?

Ny. K.: Mind a három azért jó példa, mert a kultusz tiszta formájában érhető utol. Három különböző eset, de a politikumnak mindhárom esetben nagyon nagy szerepe van. A barguzini Petőfi példája azt mutatja, hogy van egy olyan erősen felépített kultikus, sőt hagiografikus hagyomány, hogy már lehet belőle csinálni apokrif életrajzot is, és annak híveket szerezni, ahogy egy szekta szokta. Ezek a hívők akkor is azt fogják hinni, hogy Petőfiről van szó, ha egy nyúl csontvázát temetik el, teljesen mindegy. Ez egy apokrif elbeszélés egy kanonizált szent életéről.

M. I.: *Nem tudom, tudjátok-e, hogy három ükunokát is elhoztak Szibériából, egy katonatiszt férfit és két asszonyt. Bizonyára Petőfi-unokák, mert Kuznyecovnak hívják őket.*

Ny. K.: De Petőfi esetében az apokrif hagyomány mellett ott van egy karneváli hagyomány is. Az, hogy „Petőfi Sándor gatyába’ táncol” azért zseniális, mert kisiskolás korban ezt legalább száz éve elmondja minden magyar gyerek. Nem tudom, honnan ered, mi lehet ennek a filológiai gyökere, ezt ti biztos jobban tudjátok. De mindig újra és újra előkerül. Ha valaki ilyen erős intézményi tekintély, ilyen mértékig vált több generáció szeme előtt változatos hatalmi kultuszok alanyává, akkor válaszként mindig megjelenik a lázadás karneváli ellenkultúrája is. Én szeretem, hogy Petőfi ezt is elbírja, erre is alkalmas. A másik két jelenség, Nyírő és Wass esete hasonló, de egy kicsit különböznek is egymástól. Azonos annyiban, hogy nem voltak részei semmilyen hivatalos kánonnak, tehát föl lehetett őket fedezni, mint tiltott gyümölcsöt. Tényleg ők ketten maradtak, mert egyébként minden olyan irodalmi szereplőt, aki együttműködött a szélsőjobboddallal, már a Kádár-korszakban rehabilitáltak. Őket, kettejüket nem lehetett rehabilitálni. Mert az egyik Romániában volt háborús bűnös, és a testvéri népek érzékenységét sértette volna, a másik pedig feketeöves nyilas volt, azzal nem lehetett mit csinálni, ráadásul emigrációban haltak meg. Wasst eredetileg a piac fedezte föl, a politika csak utólag telepedett rá. Őt nagyon sokáig Erdélyben is alig ismerték. Persze sokaknak megvolt a halina-

kötéses könyv, de nem tartották számon a hús legfontosabb erdélyi szerző között, az én erdélyi barátaim se. Wasst, mint elfeledett lektúrszerzőt a Kairosz Kiadó támasztotta fel. Ez egy nagyon tudatos, profi építkezés volt, amiben szerepe volt az „antimodern” érthetőségnek, a romlatlan erdélyi hegyek romantikájának, és óvatosan adagolt fűszerként a szélsőjobboddaliságnak is, ami egyébként a műveiben alig érezhető. De jellemző, hogy ezt csak annyira használták, hogy egy baloldali olvasót ne tántorítson el azért. Már a piacon volt, népszerű volt, amikor a politika lecsapott rá. Először Csurka István, aztán az egész jobboldal. Nyírónél már eleve a politika volt a kezdeményező. Az egy Wasshoz képest jelentősebb életmű, bár nem az első vagy a második vonalat képviseli, de van egy-két kifejezetten jó novellája, és ha mást sem írt volna, csak *Az emberek a havason* forgatókönyvét, már akkor is helye lenne a magyar kultúrtörténetben. Nem is fogy annyira egyébként, mint a Wass, mert azért nehezebb. Még az Uz Bencéből se lett olyan gyorsan fogyó termék, mint bármelyik Wassból, amiért sorba álltak a Moszkva téri pavilonos előtt. Azért próbált éppen neki kultuszt építeni a politika, mert más már nem maradt. A Wass már megvolt, addigra elkészült hatvanvalahány Wass-szobor. Nyírő-szobrok egyébként nem születnek ilyen gyorsan. Ez arra is példa, hogy ha kiveszszük a piaci szegmenst, tehát nincs

mögötte olyan piaci igény, amire felépíthető a kultusz, akkor pusztán állami kultuszépítéssel csodát nem lehet csinálni. Ez azért nem rossz hír. Ha megnézzük Nyírőnek az életrajzát, nem az életművét, hanem azt, hogy ő politikai szereplőként miket csinált, akkor tulajdonképpen megérdemli, hogy így lett ennek vége, ilyen karikatúraszerű és nevetséges módon, hogy zacskóban hurcolják a hamvait.

M. I.: *Egyrészt, másrészt meg Wass Albertnél rendkívül fontos az, hogy a műveinek hatalmas részét Amerikában írta, vagyis nem volt tagja a szocialista társadalomnak, nem kellett kompromisszumot kötnie, amit egy erdélyi és magyarországi írónak valamilyen módon meg kellett tennie. Ott volt egyrészt az áldozati szerepe, hogy tényleg nem lehet tudni, miért ítélték halálra, másrészt pedig itt van a negyven év üressége, hogy távolból üzen valaki az erdélyi havasokról, és ez azért, hogy úgy mondjam, nem semmi. Meg hát egy igazi lektűr író, sok könyve van és könnyen olvasható. Nyírő ennél nehezebb szerző. S Nyírő esetében ott van az életrajznak egyébként roppant érdekes mozzanata, hogy egy kiugrott katolikus pap feleséggel, ezt azért nem használhatják konzervatív kultuszépítésre, ebben ez a szép.*

B-B. T.: Arra gondoltam, hogy az olvasóközönség számára mindig is izgalmas, ha rejtély, vagy valami titok, vagy valami bizonytalan van egy életrajzban vagy egy életműben. Mert az

olyan izgalmas önmagában. Így lehet megfogni akármilyen életrajzot, keresni rajta egy olyan pontot, amit jól meg lehet ragadni és fel lehet használni, gyakorlatilag bármire. Ugyanez van Petőfinél. Hogy a műveitől függetlenül is, az utóbbi években is lépten-nyomon előjön Barguzin, meg a már említett újrateremtés is ide tartozik. Mert egyes érdekkörök szerint még mindig nincs lezárva az életrajznak ez a része. És amíg ez a blódség valamilyen szinten közérdeklődésre tarthat számot, amíg elhiszik, hogy vannak vélt vagy valós bizonytalanságok, azaz rejtélyek, addig az életrajz maga generálja a kultuszt. Egyébként szeretném megjegyezni, hogy Petőfi volt az első író-költő, akiről írtak a *Blikk*-ben. Amikor a kilencvenes években előkerült egy személyes tárgya, egy festett tányér, ami az övé volt, tehát mára ereklye lett, akkor az újkori bulvársajtóban még címlapot is kapott. De ehhez az ő kultusza kellett, hogy megüsse a *Blikk*-szerkesztők mércéjét.

Ny. K.: Ebben van egy nagy változás, a bulvársajtónak az irodalomhoz való viszonya. Tehát, hogy ma sokkal kevésbé fontosak az irodalom szereplői. Amikor Krúdy Gyula meghalt, akkor *Az Est-lapok* nyolcoldalas mellékletet jelentetett meg másnap. Ma, ha meghal egy Krúdy Gyula jelentőségű író, akkor legfeljebb egy rövid hír van a napi sajtóban. És ezért ez más, mint az, amit mi kánonépítésnek, kultusznak, bárminek hívunk,

azért az egy sokkal kisebb populációt érint, és ilyen módon nem kerül be a bulvárhoz.

M. I.: *Utolsó kérdésként: a mai magyar költészetben van egy nagyon érdekes, új irányzat, a slam poetry „mozgalom”. Vajon egy ilyen irányzat használja-e a kultusz elemeit, vagy inkább rombolja, karnevalizálja a kultuszt vagy pedig teljesen eltekint tőle. Megmondom, minnek kapcsán kérdezek: március tizenötödikén a Pilvax kávéházban „Pilvaker” címmel Petőfit rappel adják elő, és slammelik. Mit gondoltok erről a jelenségről, lesz-e valamilyen termékenyítő vagy destruktív hatása?*

Ny. K.: A Pilvakert azért megkülönböztetném a slam jelenségtől magától, mert ez annak egy oldalági valamije némi állami segédlettel, ami a slam szcénában is sokak számára gyanússá teszi. A megközelítési módok azonban alapvetően örülök, mert azt látom, amikor rendhagyó irodalomórákat tartok, hogy pont Petőfit teszi leginkább megközelíthetlenné a sokféle rátelepedő hivatalos kultusz. Vagy azt gondolják róla, hogy egy szobor, vagy ami még rosszabb, azt gondolják, hogy egy lúzer. Hogy most mit foglalkoznak egy ilyen szerencsétlen, húszkilós költővel? És akkor, amikor kiderül, hogy egy hallatlanul izgalmas, jó humorú rockstár volt a maga idejében, akkor mindjárt izgalmasabbá válik. Az ilyen pilvakeres ügyek biztosan többet használnak Petőfinek, mint

bármilyen áporodott, tömjénzagú kultuszépítés. A slam jelenséget pedig azért tartom sokra, mert akármilyen vegyes színvonalú is egy slamest, mégiscsak arról van szó, hogy fiatalok sorba állnak és pénzt adnak azért, hogy kortárs lírával találkozzanak. Hiszen ez is csak egy kötött versműfaj, ahol a kötelező időbeli, és ugyanúgy a közönség pillanatnyi hangulatához igazodó, meglévő formai panelekből gazdálkodó, előadott költészet, mint Tinódi Lantos Sebestyéné volt. Ráadásul bőven van átjárás a költészet írásos műfajai felé. Amikor kötetten rendelkező költő kipróbálja magát a slamban, és ott rajongói lesznek, akik nagyobb valószínűséggel olvassák a verseit, az üdvözlendő jelenség. Závada Péter, Simon Márton és a többiek új közönséget is megszólítanak. Bizonyos értelemben a slamet kapudrognak tekintem az irodalom felé.

B-B. T.: Rögtön tennék egy zárójelű megjegyzést, mert szerintem nincs olyan nagy bajban a kortárs költészet, legalábbis az önreprezentációja vagy a közösségi reprezentációja nem olyan rossz. Mert ha megnézzük a legnagyobb közösségi oldalt, akkor ott lépten-nyomon versmegosztásokba botlunk bele. Befotóznak egy könyvoldalt. Eleve oda írnak verset. Kihívásos láncjátékok vannak versekkel. Instavers. Kicsit régebben a napisarvers.blog.hu is a versekről szólt és nagy olvasottsága volt. Prózával ezt nem teszik. Nincs

olyan, hogy befotózunk egy novellát, és ezt kitesszük. Nincs Instapróza, és nem volt soha napiszarproza.blog.hu sem. Nyilván, de csak részben a közösségi oldal fogyasztásának területi korlátai miatt alakult ez így, de tény: a verseket osztják, olvassák, lájkolják. Tehát ilyen szempontból nincs gondban a kortárs magyar líra. Ugyanakkor az is tény, hogy más példányszámban jelenik meg a legjobb költő, mint a legjobb író. A slam poetry is sokat köszönhet ennek a közösségi oldalnak, ott szerveződik, ott csoportosulnak, ott toboroznak a rendezvényekre közönséget. És így megvannak ennek a mozgalomnak a kultikus alakjai, akiknek a megszólalásai a sok követő miatt jóval nagyobb visszhangot kapnak, mint ha egy másik fiatal költő mondaná. Bármilyen témában szólalnak meg, legyen szó politikáról, kultúráról vagy arról, hogy nincs idejük kezdő költők írásaival foglalkozni, lehet látni a hozzászólásokban, hogy van már körülöttük egy rajongókból álló csoport, akiknek tényleg kultikus a megszólalóhoz való hozzáállásuk, és ezért a megszólalásuk így kinyilatkoztatássá lesz rögtön. Ugyanakkor egyetemi oktatóként én is azt tapasztalom, amikor első órán megkérdezem a hallgatókat, hogy mit olvasnak, olvasnak-e kortárs irodalmat, és ha igen, kiket és mit, akkor elvétve akad, aki erre igennel válaszol, s felsorol egy-két szerzőt, viszont mindig van, aki ha külön rákérdezek a slam-

re, annak fogyasztását természetesen veszi. A kettéválasztás tehát nem tőlem fakad. Most is van olyan hallgatóm, aki megvette a slamköltők könyveit. A beszélgetésünkben korábban elhangzott egy kortárs költő neve. Na, például Marno János nevét eddig még senki nem említette, hogy Marno-verseket olvasna két óra között. És tanúja vagyok sokszor annak, hogy a hallgatók megbeszélnek egymás közt, hogy menjenek együtt a slam-estre, de ugyanezeket a hallgatókat még nem láttam egy hagyományosnak nevezhető könyvbemutatóon. De ez mégis azt mutatja számomra, hogy van némi érdeklődés a kortárs irodalom iránt. És ha már van, akkor nézzünk valami mást is. Hogy ne csak a Polaroidokat olvassa el, hanem az előző kötetet is. Meg olvassa el a többi fiatal költő versét, elvégre ők nagyjából generációs társak, ez valójában szó szerint az ő kortársi irodalmuk. És így tovább. Hívjunk rendhagyó órára költőt, író. Legyen személyes élmény a kortárs irodalom, és a személyességen, láttuk, nagy hangsúly van. Tehát ez így működik, egy slamversenyről egyenes úton simán el lehet jutni az irodalomhoz. Jó beugró.

Ny. K.: Van még egy társjelenség, a *Rájátszás* és a hasonló produkciók, amikor kortárs költő kortárs zenészszel együtt áll ki a színpadra. Ott is annyian állnak sorba fiatalok, mint egy rock koncerten, és még csak azt sem lehet mondani, hogy egy köl-

tői életmű kevésbé értékes, alkalmi darabjaival találkozának. Mert ott tényleg Kemény, Háy, Szálinger, Erdős Virág legjobb versei hangzanak el, részben felolvasva, részben megzenésítve, és a fiatalok úgy ülnek ott, úgy fogadják be, mintha egy koncerten lennének.

B-B. T.: Bocsánat, csak akkor ne-hogy átéssünk a ló túlsó oldalára, aztán mindenki belekerül Karinthy-nak a *Cirkusz* című novellájába, s asztalra, meg székre, meg létrára kell mászni ahhoz, hogy az illető végre tudjon hegedülni.

Ny. K.: Igen, de Petőfit is azért ismerték olyan sokan a saját korában is, mert előadták meg énekelték.

B-B. T.: De a Karinthy-novellában magának a művésznek kell megcsinálnia ezeket az attrakciókat. Hogy érdekes és a közönség figyelmére érdemes legyen, önként vállalt kényszerűséből olyan artistamutatványokat kell bemutatnia, amik után következik csak az igazi művészi produkció. Teljesen mindegy, hogy gitározik közben vagy cigánykereket hány vagy létrára mászik és ott egyensúlyozik, de azért az irodalom mégiscsak egy olvasott valami.

M. I.: *Többek között. S ez így, azt hiszem, jó zárzó lesz. Hisz éppen ez az érdekes, hogy az irodalom nem csak az olvasott szó művészete. Hát mi mindenre használtuk, használták az irodalmat? Állandóan reprezentációra, köszöntésre, emlékezésre, politikai manipulációra,*

úgy mondjam, seggnyalásra stb. Mi abban nőttünk föl, hogy az irodalom, elsősorban a költészet oly módon él, hogy magányosan, otthon, kontemplatívén olvassuk a verset és közben katarzist kapunk. Holott az irodalom megjelenésének és önbemutatásának a történelem folyamán rengeteg más változata is volt. Ennek megvannak a ma szempontjából talán kicsit groteszk gesztusai is. A tizenkilencedik század közepének egyik legnépszerűbb irodalmi rendezvénye a „dalidó” volt, versek szavalata cigányzene mellett, a század végének pedig számomra egyik legmulatságosabb műfaja a melodráma volt, amint zongorakisérettel olvasták föl a verseket. S mindez igen nagy mértékben hozzájárult a népszerűsödéshez, és azt hiszem, senki nem tudja, hogy az iskolai hatások, vagy pedig az ilyen zenés performance-ok biztosították-e azt az olvasóközönséget, amelyik annyira, amennyire, de mégis csak megvolt.

Ny. K.: Nagyon hasonló ehhez, ahogy a két háború közt Simon Jolán Kassák-versekkel meg Tamkó Sirtó-versekkel a Gutenberg Munkásotthonban háromszáz munkás előtt csinált szavalókórust, és őrvongó taps volt. Ha azokat a verseket megkapták volna kinyomtatva, soha nem olvasták volna el...

M. I.: *Hát így, ily sokféleképpen működött, működik, tud működni az irodalom a társadalom különböző rétegeiben – hol a kultusz teljes fényében, hol azt képzelvén önmagáról, hogy teljesen levetkezte*

a kultikus mozzanatok, hol a piac hatását érezve és kárhóztatva, hol kihasználva a piac felhajtó erejét. S ahányféle csoport fogyasztja egy korszakban az irodalomnak, költészetnek nevezett szö-

vegthalmazt, annyiféle befogadói attitűd kapcsolódik hozzá – a kultusz fenségétől és pátoszától egészen a karnevál parodisztikus játékáig. S minden bizonyossal így folytatódik ez továbbra is.

Petőfi-fa Nagyar község határában; innen nézte Petőfi 1846 nyarán a Tiszát

Zichy Mihály (1827–1906): Petőfi megdicsőülése